Samenvatting

Raad Volksgezondheid & Samenleving

In dit advies verkent de Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS) de vraag wat nodig is om te komen tot gezond samenleven binnen planetaire grenzen. Dit is een brede vraag die zich niet beperkt tot de landsgrenzen. Echter, als adviseur van de regering en het parlement buigt de RVS zich in dit advies over het Nederlandse beleid.

Een planeet die gezond samenleven ondersteunt, biedt de juiste omstandigheden voor een leefbaar bestaan. Dat kan alleen als we binnen de zogeheten planetaire grenzen blijven, iets wat momenteel niet gebeurt. De overschrijding van de planetaire grenzen bedreigt onze volksgezondheid op talloze manieren. Niet alleen klimaatverandering (een van de negen planetaire grenzen, waarvan er inmiddels zes overschreden zijn) leidt tot gezondheidseffecten, datzelfde geldt voor de andere planetaire grenzen zoals biodiversiteitsverlies, vervuiling en verandering van landgebruik. Bijvoorbeeld in de vorm van hittestress, luchtwegklachten, hart- en vaatziekten, kanker en psychische aandoeningen.

Daarbij is sprake van drie oneerlijke ongelijkheden, niet alleen op internationale schaal maar ook in Nederland. Allereerst blijkt dat – hoewel uiteindelijk iedereen geraakt zal worden – mensen met de laagste inkomens vaak als eerste en het zwaarste de gezondheidseffecten van veranderende planetaire omstandigheden ervaren. Dit komt mede doordat zij weinig middelen hebben om zich hiertegen te beschermen. Ten tweede dragen mensen verschillend bij aan het overschrijden van de planetaire grenzen. De overschrijding door mensen met een hoog inkomen is over het algemeen veel groter dan door mensen met een laag inkomen. Ten slotte is ook de verdeling van de lasten van maatregelen ongelijk. Juist de mensen met de laagste inkomens hebben relatief hoge financiële en maatschappelijke lasten door het klimaatbeleid. Dit alles leidt tot groeiende ontevredenheid over het huidige beleid, waardoor het draagvlak afneemt. Zonder draagvlak verliest beleid aan effectiviteit, met als risico dat bestaande ongelijkheden juist verder toenemen.

Er wordt al veel gedaan aan het terugdringen van de planetaire ongezondheid, van mondiaal tot lokaal niveau en binnen vrijwel alle sectoren. En toch is dit helaas niet geruststellend. Integendeel, ondanks al het gevoerde beleid worden veel doelen niet gehaald. Sterker nog, diverse rechtszaken laten zien dat overheden en bedrijven falen bij het behalen van die doelen of tekortschieten in het beschermen van mensenrechten. De genoemde constateringen zijn op zichzelf al problematisch genoeg. Tegelijkertijd vormen deze constateringen slechts de symptomen van ons huidige onvermogen om goed voor onze samenleving te zorgen. Kortom, op dit moment is er nog geen sprake van gezond samenleven binnen planetaire grenzen. Daarmee doelt de Raad op een samenleving die de omstandigheden voor een goede gezondheid faciliteert, waarin gezondheidsverschillen beperkt zijn en die op lange termijn houdbaar is.

Om wél te komen tot gezond samenleven binnen planetaire grenzen, zijn fundamentele veranderingen noodzakelijk. Allereerst, en bovenal, betekent dit dat we gezond samenleven binnen planetaire grenzen centraal moeten stellen. Hoe dit eruit kan zien, is iets om vanuit de hele samenleving in te vullen. Hiervoor zullen we volksgezondheid en planetaire gezondheid veel meer in elkaars verlengde moeten zien en ons moeten realiseren dat planetaire omstandigheden de basis vormen voor volksgezondheid en gezond samenleven. Dat was altijd al zo, maar vanwege de vanzelfsprekendheid van gezonde, leefbare planetaire omstandigheden was dat lange tijd geen dominante factor in het Nederlandse denken over gezondheid.

Ten tweede is er een systeemperspectief nodig, waarin we ons realiseren dat beleid dat wordt gevoerd in het ene domein, gevolgen heeft voor andere domeinen en ook voor planetaire omstandigheden en voor gezond samenleven. Het is nodig om verder te kijken dan de kosten en baten op korte termijn, maar juist ook naar de kosten en baten op langere termijn, waarbij zaken als gezondheid, beschikbaarheid van voedsel en drinkwater en bestaanszekerheid worden meegenomen. Al vaker is, ook door de Raad, gewezen op het belang van maatschappelijke omstandigheden (sociale determinanten) voor een goede gezondheid. Het is nodig om daar nu ook de planetaire omstandigheden aan toe te voegen. Dit vraagt om een benadering waarin binnen alle beleidsdomeinen aandacht is voor planetaire gezondheid.

Ten slotte is zichtbaar dat op verschillende domeinen transities nodig en gaande zijn. Deze transities vragen om opbouw én om afbouw. Hierbij is het essentieel om expliciet aandacht te hebben voor rechtvaardigheid in de verdeling van kosten en baten en van voordelen en nadelen. Zonder expliciete aandacht hiervoor zal de ongelijkheid groter worden. Bij alle (wel of niet) te nemen maatregelen moet steeds de vraag worden gesteld of deze de bestaande ongelijkheden vergroten of verkleinen, zodat we daadwerkelijk komen tot gezond samenleven binnen planetaire grenzen.

Op basis van deze inzichten wordt duidelijk dat onze manier van beleid maken en politiek voeren moet veranderen. Drie procesaanbevelingen zijn behulpzaam om in verschillende fases van beleidsontwikkeling altijd rekening te houden met gezond samenleven binnen planetaire grenzen: inzicht ontwikkelen (planetaire en gezondheidseffecten in beeld brengen), gewicht geven (gezondheid en planetaire grenzen in elke beleidsafweging brengen) en tot slot evalueren en bijstellen (op effectiviteit en op rechtvaardigheid). Door deze aanbevelingen ter harte te nemen, ontstaat in de beleidsprocessen ruimte voor gezond samenleven binnen planetaire grenzen: ruimte voor gezondheid, voor rechtvaardigheid en voor een wereld die voor onszelf én de generaties na ons een goed en gezond leven mogelijk blijft maken.

Verandering begint met de erkenning van de drie belangrijkste boodschappen van dit advies:

Planetaire gezondheid vormt de basis voor volksgezondheid en voor een gezonde samenleving.
Benader dit complexe vraagstuk vanuit een systeemperspectief.
Heb expliciet oog voor rechtvaardigheid in de transitie naar gezond samenleven binnen planetaire grenzen.